

A nyelv nékem a hazám

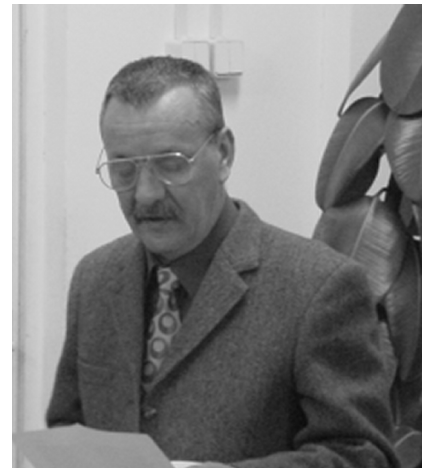
Beszélgetés Ferenczes Istvánnal

Ferenczes István, a Csíkszeredában élő József Attila-díjas költő több mint három évtizedes alkotói pályára tekinthet vissza. Műveinek élmény- és témavilága – mintegy a szülőföldhöz való hűség és ragaszkodás reprezentációjaként – a lehető legszorosabban kötődik a tájhaza múltjához és jelenéhez. Korábbi és újabb kötetei is a létrontással és létabszurditással viaskodó, értékóvó, sorsvállaló, gondúzó író pozíciójában mutatják föl Ferenczes Istvánt. A versek partitúráját nagyobb részt uraló elégikusság az otthontalanság, az idegenség, a hazátlanság és védtelenség élményéből kiindulva végső soron az ezredvégi ember fogódzók nélküli létbe vetettségét, kozmikus árvaságát, totális kisemmizettségét is kifejezi. Az archaikustól a posztmodernig ívelő asszimilációs törekvés, az ősi folklórtól Nagy Lászlóig és Kányádi Sándorig, a jokulátor-énekektől Szilágyi Domokosig és Kovács András Ferencig terjedő szintézisteremtő igény Ferenczes István sokszínű és sokszólamú költészetének talán legszembeötlőbb sajátossága. A kritika is úgy tartja, hogy egy szokatlanul erős sodrású, sokféle forrásból táplálkozó, elementárisan tiszta líravilágot hozott létre. Ami leginkább egyénivé és eredetivé teszi őt, az a látás- és kifejezésmódbeli összetettség, a jelentésrétegeket tágitó és távlatosító intertextuális lelemény, valamint az alapvetően komor létélményt ellenpontozó nyelvi humor és csillámló játékoság. Az egzisztenciálisan és közösségként elszenvedett sorsrontó borzalmakat, tragikus sugallatokat oldani képes transzszilván derű és mélységes létbizalom Arany Jánosra és Mikes Kelemenre valló bölcsesége Ferenczes István költészetétől (és prózájától) sem idegen.

– *Gálfalvi Györggyel folytatott 1987-es beszélgetéséből és a közelmúltban Elek Tibor által készített interjúból (Hitel, 2005/3) egyaránt kiderül, hogy az összes iratában Ferencz Salamon István Imre néven szerepel. Első két kötete (Nyári vándorlások, 1972, Utolsó kenyér, 1978) még Ferencz S. István, a harmadik (Ki vírággal megveretett, 1984) viszont már Ferenczes István néven jelent meg. Kérem, avassa be az olvasókat a névadás történetébe, illetve abba, hogy ez a radikálisnak tetsző névrövidülés miként ment végbe?*

– Írói nevem eredetét megmagyarázandó vissza kell menni a huszadik század elejére, de talán a tizenkilencedik század végére. A pontos időpontot nem tudom, de ekkor, a századforduló táján adták, vették

apai nagyapámat, Salamon Lászlót örökbe. Ők hatan voltak testvérek, három lány, három fiú. A lányok férjhez mentek, szétszóródtak, még Brailába is jutott belőlük (ezt egy fényképről tudom, amelynek a hátára rá van írva – sajnos nevek nélkül –, hogy a brailai rokonok, tehát a mi családunkból is elnyelt egy ágat a Regát), a fiúk közül nagyapám volt a legkisebb, őt vették örökbe a gyermektelen nagynénje és férje, nevezett Ferencz István, nemcsak a birtok öröklése miatt, hanem azért is, mert nagyapám ropant jó kedélyű legény volt, akinek híre volt az egész Közép-Csíksban. Így lett hivatalosan a neve: Ferencz Salamon László. Vér szerint tehát Salamonok vagyunk. A bajok azután kezdődtek, miután megnősült,

feleségül vette Csíkszentkirályról drága, kicsi nagyanyámat, Balló Juliannát, és jöttek a gyermekek. Nagyanyám hat gyermeket szült, három már csecsemő korában elhalt, hanem nagyapám mámoros állapotától függően, hol Salamon, hol Ferencz vezetéknevvel anyakönyveztetette gyermekeit. Nagynénem és nagybátyám Salamon vezetéknevet kapott, apám pedig legnagyobbként a Ferencz Salamon Imre néven íratott be a nagy könyvbe. Tehát 1944 karácsonyának másodnapján, amikor megszülettem, szinte természetes volt, hogy a szülőfalunkban honos névadási szokások szerint ezt a nevet kapom. Csak ez a karácsony másodnap feltett egy kérdést, ugyanis Szent István napja is, azt nem lehet kihagyni, hisz ezt jelnek vélték: hoztam magammal nevetem! És Szent István, és az első magyar király! Születésem, amely a kocsmá mögötti szobában történt – nagyapám nevében volt a Hangya Szövetkezet kocsmája, anyám vitte, ott is laktak – a fáma szerint egy csapra vert hordóval hozatott a falu tudomására. Nagy esemény volt, nemcsak apám számára, nagyapám talán még jobban mulatott, hisz én voltam az első fiúunoka, aki bizton vezetni majd szántáskor a teheneket. A László keresztnév csak azért nem került az István és Imre mellé, mert betelt a rubrika. Nem hiszem azonban, hogy a háromnapos mulatás és

a név vita miatt nem anyakönyveztek rögtön, inkább a háború végi állapotok számlájára írható, hogy születésem dátumaként nem 1944. december 26., hanem 1945. január 1. szerepel. Akár ironikusan is szemlélhetném én ezt a névadást, hisz tulajdonképpen elébe mentünk az akkor beözönlő divatnak: a népek felszabadítói ugyanis már az udvarunkon voltak, s náluk ősidők óta szokás volt a halmozott névadás. Lásd: Joszif Visszarionovics Sztalin Dzsugasvili Koba.

Engem nem zavart a sok név, legfennebb a román hivatalnokokat, rendőröket, katonatiszteket imitt-amott, de őket is nem annyira a kiejtése, inkább a hosszúsága zavarta, tessék elképzelni a Máriaradna melletti kaszárnyában az Appelplatzon a névsorolvasó őrmestert...

Írói nevemnek már egyszerűbb a története. Első két kötetem az addig hivatalosan is használt Ferencz S. István névvel jelent meg. Elég semmitmondó volt így, mintha két keresztnevet egy kötőszóval mondana ki az ember. Aztán valamikor a hetvenes években, amikor Szilágyi Domokossal először és utoljára találkoztam, ami egy csíkszeredai kocsmázásból állt és a lakásunkon egy hosszú délutáni hallgatásból, arra kért, hogy első kötetemből – ha még van –, dedikáljak egyet neki. Én ezt irulva-pirulva, megilletődötten meg is tettem, mire fel ő levette a könyvespolcra *Sajtóértekezlet* című kötetét és dedikálta: „Ferenczes haveromnak baráti szeretettel, Szisz”. Tehát ő írta le először így a nevemet. A harmadik kötetem, mint említettem, már ezzel a névvel jelent meg. Azóta ez a nevem.

– „Ahol eszmélni kezdünk: számunkra ott a szülőföld, ott a szűkebb haza. Ide szólít – ha öregszünk – az

emlék, itt a gyökér; a konok, a megtartó, bár a növekedés, a gyümölcs-termés mámorában föld és ég között kapaszkodóban ez a gyökér olykor

Édesanyja ölében

elfeledett” – írja Alakító tájak című esszéjében Jókai Anna. Hogy a szülőföld abszolút viszonyítási pontként és a létezés centrumaként él bennünk, Kányádi Sándor egyik lírai vallomásában is megfogalmazódik: „...minden más táj csak óceán / ez itt a föld / a föld nekem”. A Csikpálfalváról induló valamikori gyerekember milyen útravalókat kapott a szülői házból, miféle szellemiségnek és lelkeségnek lett az örököse és továbbvivője?

– Gyermekkoromat két végletességgel jellemezhetem. Egyik felől maga volt az éden, a már-már idillikus, a romlatlan természeti környezet, másfelől a gyehennás emberi, társadalmi viszonyok, amelyek mérhetetlen szenvedéseknek tették ki családjunkat. Már magzati élettemben veszélybe kerültem.

Negyvennégy őszén, talán szeptemberben, miután a felszabadítók áttörték a Kárpátokat, szülőfalumból is menekültek. A mi családjunk a Hargita platóján lévő Kápolnásfaluiig jutott el csupán, itt érték utol az oroszok. Apámat, akit gyomorfekélye miatt nem vitték ki a frontra, felmentették a katonai szolgálat alól, tehát ő is a családdal menekült, egy rossz elszólás miatt (a davaj cigárra nix-szel választott) németnek hitték, s máris a kivégzőosztag előtt találta magát. Egy félnapig orosz ruletteztek vele, aztán egy besszarábiai, románul tudó katonának köszönhetően valahogy kimagyarázták, hogy ő nem fasiszta, hanem csak itteni székely. Anyám szerint ekkor adtam az első életjelt, hatalmasakat rúgtam a méhében. Apám azon a délelőttön megöszült. Aztán jött a negyvenhatos hatalmas szárazság. Apám a falu megbízásából leutazott a Bánságba, ott leütötték, kirabolták, a gabona ára, a

pénz szerencsére kabátja béléséibe volt belevarrva. Hozott is a falunak gabonát, aminek a szétosztása nem kis rumlival járt, nekünk semmi sem maradt. Utólag tudtuk meg, hogy apám öccse, aki ferences szerzetes volt, úgy úszta meg Biharban a Maniu-gárdisták rémtetteit, hogy huszonnégy órát derékig állt a vízben egy híd alatt, örökre beteg lett, alig negyvennyolc évet élt. De róla később még szólok. Aztán jött negyvenkilenc. A két háború között leégett falunk temploma, új kellett volna helyébe. Építész apám vezetésével neki is kezdett a falu, '49 júniusában szentelte fel Márton Áron püspök úr, két héttel letartóztatása előtt. Ez csoda volt, azt hiszem, akkor az egész, a világ egy hatodát kitevő béketáborban ilyen nem tör-

tént. Ez apám megszállottsága mellett a székely faluközösség csodálatos életerejéről, az azért sem hagyni magunkat, hogy letapossanak, megalázzanak erkölcsi krédójáról is lehetne példázat. Apámnak ez a tette kihívta az osztályharc dühét. A levéltárból kivettem kulákká nyilvánításának az iratait, az egyik „ajánlásban” azt írja a csöcselékből feltűnt pártitkár, hogy „nagy papbarát és visszasírja a horti regyimet”. A végső lökést a kulákságunkhoz egy 1952 augusztusában történt kocsmai beszélgetés adta meg, amikor is apám rákérdezett a kocsmárosra, hogy miért nem veszi le a falról a vén gazembernek a képét, mert légyszaras, s különben is azt beszél, hogy megdöglött. Nekem erre mindig a Švejkbeli kocsmáros jut az eszembe, a különbség csak annyi, hogy 1952-ben nem Ferenc Jóska, hanem Sztálin képe függött a falon. Édesapámat nem vitték el rögtön, másnap érkezett meg falunkba a fekete autó, amit időben megtudott, s irány az erdő. Egészen véletlenül én édesanyámmal s anyai nagyapámmal, Gál Dezsővel akkor voltam először az erdőn. Tehénörzés közben úgy eltévedtem, hogy este-fele találtak rám. Meg is kaptam ezért életem első verését. Már hazafele tartottunk, amikor a Várdombnál szembeállított apám azzal, hogy utána jöttek. Akkor úgy eltűnt, hogy valamikor 1955-ben került elő. Három hónapig a környéken bujkált, aztán bement Moldvába, a csángók közé, később rangrejtve, egy román mérnök jóvoltából egy Szovrompetrol nevezetű vállalatnál dolgozott, és: Sztálin halála után

sztahanovista lett! Miközben itthon továbbra is keresték. Sztálin halálakor akkora gyászjelentést ragasztottak ki a kapunkra, hogy attól kacagott a fél falu. Én pedig a gyászmisén, amelyre kiharancsolták egész Csikpálfalvát, ministráltam és sírtam. Ellentétben kortársaimmal én nem a nagy vezért sirattam, hanem édesapámat, akiről azt mondták csúfandárosan a faluban, hogy elment Sztálin temetésére. Ezalatt kulákok voltunk (1,90 hektárnyi birtokkal), anyámat naponta idézték a vörösposztós asztal elé, állandóan közmunkára kényszerítették, közcéct ástak vele a szérűn, s ráadásnak ott volt a mérhetetlen nagyságú beszolgáltatási kötelezettség. Nem is tudom, hogy éltük túl, édesanyám hogyan tudta fenntartani a háromgyermekes családot. Ettünk mi árpapuliszkát is, de ha csak egy

szem cukorkát is vagy diót, húgomnak rongybabát hozott is, a Mikulás, az Angyal mindig eljött, tehát mégis boldog volt a gyermekkorunk. Boldog volt, mert ott voltak az erdők, a mezők, a patakok, a márdárfészkek, a mesék, a népdalok, a balladák, az akkor még létező „serkék” táncháza. Anyai nagyanyám egy csoda volt. Ő még énekelte a balladákat, most így *Endre báró leányára, Fehér Lászlóra, Barna Jancsira, Júlia szép leányra* emlékszem. De a környezeténél olvasottabb is volt, a padlásokon itt-ott megtalált könyveket először ő olvasta el, mesélte el nekünk. A két háború között, amikor Szentimrei Juditék, Nagy Imréék elindították a székely népi textíliáért a mozgalmat, nagyanyám tanította a székely rakottas szövésére őket. Ő készítette a papi pályára is, a latin liturgiát – akkor az volt – ő tanította meg, hogy jó miniszter legyen belőlem. Ferenc szerzetes nagybátyám nyomán engem is a csik-somlyói barátoknak szánt. Különben a régi időben a falunkban szinte gyakorlat volt, hogy a családból egy fiút papnak szántak. A tágabb rokonság is tele volt pap bácsikkal. Öcsém keresztelőjén '49-ben még táncoltak is. Csodálatos emberek voltak. Nagybátyám kívülről tudta a Toldit, bizonyára a gyűjtőtábor alatt tanulta meg. Vakációim alatt, amikor nála voltam, mindig azt mondta, mondatta. De édesapám sem hagyta magát, ő tanított meg a *Talpra magyarra*, Tompa Mihály *Gólyához* és *A madár fiaihoz* című verseire, Arany János balladáira. Az utóbbiak esetében külön élmény volt

Édesapja és nagybátyja

Nagyanyja és nagybátyja

a színpadra alkalmazott változatuk előadása. Apám ugyanis nemcsak megszállott építész ember volt (ő volt többek között a Kós Károly tervezte csíksomlyói KALOT-ház építésvezetője is), hanem színjátzó is. Negyvenkilencben a templom építéskor, a tetőzet bádogmunkáira már nem jutott sehonnan pénz, erre fel édesapám betanította a falu színjátzóinak *Az obsitost*, s addig „tájaltak” a Csíki-medence falvaiban, amíg a torony befödéséhez s a bádogkeresztekre összegyűlt a pénz. De soha nem feledem Arany János *Rákócziné* balladájának a színpadi változatát sem, amelyet szintén édesapám tanított be, azt hiszem '56 telén. Elevenen él bennem a nyitókép: ülnek a kurucok a tábor-tűz körül és énekelik: *Nagy Majtényi síkon eltörött a zászló...* Napestig mesélhetnék ezekről a gyermekkori élményekről, de ennyi is elég annak illusztrálására, hogy nemcsak ingergazdag, katartikus, de varázslatos is volt... S nem az is-

kola volt a meghatározó, hanem a család, a környezet. Az tanított mindenre, el is döntötte örökre a sorsomat...

Azért válaszoltam ilyen bőbeszédűen ezekre a kérdésekre, mert tulajdonképpen tizenhárom éves koromig minden lényeges megtörtént velem. Tizenhárom éves koromban véget is ért a gyermekkor. Ekkor a csíkszeredai állomáson felültettek a gőzösre, menj fi-am, próbálj szerencsét – jelszóval. Mint kulákfiókat ugyanis nem vettek fel a székelgyföldi középisko-

lákba, így jutottunk többben sorstársaimmal a dél-erdélyi középiskolákba, ahol gyermekhiány miatt felvették a magunkfajtaikat is. A mi lugosi osztályunknak a fele székely volt. Azt ne tudja meg senki, hogy az első évben ötszáz kilométerre a szülőföldtől mennyi székely kölyök hullatta a könnyeit...

– „*A nyelv ma néktek végső menedéktek*” – írja Reményik Sándor. „*Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember*” – mondja Sütő András. *Az anyanyelv kiemelkedő fontosságát és pótolhatatlanságát a határok fölötti magyar irodalom számos képviselője hangsúlyozza. Közülük most álljon itt a felvidéki Rácz Olivér riadalom és reménykedés kettősségében fogant eszméletően szép vallomása: „Nem is a nyelvet félttem: a tudatot félttem. A tudat nevében fohászok a nyelvhez, amelyet a mécsvilágnál görnyedő Bessenyei épített, Katona József lúdtollal szépített, amelyhez Berzsenyi fohászokodott (...), amelynek szár-*

nyán Ady, Kosztolányi, Radnóti a szirtek és az iszonyatok fölé emelkedett – nyelv, te megtartó és megőrző erő, ébredj, védj magad, szólalj meg!” *A nyelvnek, az irodalmi hagyománynak és a közösségnek elkötelezett alkotóemberként hogyan árnyalná, milyen tapasztalatokkal egészítené ki a fenti vallomást?*

– A nyelv nékem a hazám. Erre a kérdésre Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus*ával tudok csak válaszolni. Ebben a kérdésben ennél többet egy Erdélyben élő magyar író nem mondhat. Nem is félttem én itten az anyanyelvünket, de még a tudatot sem. A múltkor elkövettem azt a bornírtságot, hogy elmentem egy budapesti elefánttemetőbe, egy plázába, teszkóba, vagy mi az ördögbe, negyedóra teltén jobban elfáradtam, mint az egész napi kaszálastól. Kínomban leültem egy sör mellé. Mögöttem két hölgyike beszélgetett, illetve egyfolytában maroktelefonozott, eléggé hangosan, tehát hallhattam. Ha akarnék sem tudnék beszámolni, miről szövegeltek, ugyanis egy kukkot sem értettem az egészből... Mit mondjak? Ezért döbbenek meg, amikor több mint nevesnek és óriásnak mondható politikusok a mi – vagyis a határon túliak – kettős identitásáról nyi-

Érettségizőként

latkoznak, országgyűlésileg szónokolnak. Nekem soha nem volt kettős identitásom. A felmenőimnek sem, mi több az egész szülőfalumnak s azoknak a székely-magyar falvaknak sem, amelyeket újságíróként bejártam. De még a szülőfalumban lévő hősök szobrán felsoroltak között lévő, a Bukarestben megesett székely lány fia, Kopacz Mircsea is magyarként halt hősi halált valahol a Piávénál vagy a Don-kanyarban. Kettős identitása legfennebb a egyes házasságban születetteknek lehet. Különben a melékelt írásom eléggé beszédesen magyarázza az anyanyelvhez való viszonyomat. Akár az oktalan jószág, időnként mi is belepusztulhatunk az anyanyelvbe...

– *Életvilág és értéktudat, valóságtapasztalat és Nagy László-i minőségszemély, determináló sorsélmény és József Attila-i teljesség-*

igény állandó kettőssége jellemzi Ferenczes István versvilágát. Nyilvánvaló persze, hogy ezek nem abszolút módon szembeállítható és főként nem egymást kizáró kategóriák. Érdekes és izgalmas lehet az érintkezések és kölcsönhatások problémája, vagy másképpen fogalmazva az a párbeszéd, amely a költői és tapasztalati én, a lírai alany és az emberi személyiség közötti átjárhatóságot biztosítja. A mindennapok során hogyan működik, milyen tanulságokkal szolgál és miféle haszonnal jár ez a dialógus?

– Abban, amit eddig alkottam, mindez bizonyára benne van. A Nagy László-i minőségszemély s a József Attila-i teljességigény is, hisz mindkettőjük eszményképem. Bár meg kell vallanom, hogy Nagy

Lászlót jóval első kötetem megjelenése után fedeztem fel (ez abszurdnak tűnik, de az akkori állapotokat minősíti, hogy a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején alig ismertük az anyaországi irodalmat, legfennebb annyit, amennyit barátaink átcsempészték), József Attilát sem a középiskolai tananyag nyomán fedeztük fel, amit akkor tanítottak belőle (ötvenes évek vége, hatvanas évek eleje), azt nem lehetett szeretni. Egyáltalán, azt az irodalmat, amit nekünk tanítottak

A román tengerparton

(csak néhány cím: *Legmagasabb hőfokon, Szél fúvatlan nem indul, Hősnél többek, Egy földműves társulása, Török a parlagot, Vitézek és hősök, Foggal és körömmel, Mezt-lábas menyasszony, Dönts a tőkét, A proletárfiú verse*), azt nem lehetett szeretni, tanulni. A lugosi középiskola után ezért is választottam a biológiát. De visszatérve a kérdés lényegéhez: nem tudom a kettőt szét lehet-e választani, de őszintén szólva soha nem gondolkodtam ezeken a kérdéseken, nem vagyok én annyira tudatos szövegíró ember. Szerintem nem beszélhetünk átjárhatóságról ezek között a fogalmak között, ugyanis érzéseim szerint nincs külön költői és tapasztalati én, csak az egyetlenegy kín, a vers, amibe előbb vagy utóbb behelyül az ember.

Vagy ha léteznek ezek a kategóriák, akkor valahogy úgy, mint az egy Is-tenben a három, bármelyik érint meg: az a kegyelmi állapot. De ez sem minden, mert ettől mennybe is szállhat, vagy a sánc mélyére is kerülhet az ember. Esetleg megszólal vagy elhallgat. Talán jobb lenne időnként hallgatni. Volt idő, amikor ez volt az életformám...

– *Egymást követő kötetei (Meg-öszülsz, mint a fenyvesek, 1988, Hó hull örök vadászmezőkre, 1992, Sekler songs, 2001, Minerálnája pesznya, 2004) és ezek kritikai fogadtatása azt a véleményét erősíti bennünk, hogy Ferenczes István költészete alapvetően transzszilván beágyazottságú, bizonyos poétikai eljárásokban a posztmodernnel is érintkező, a nyelvi, történelmi, kulturális sokféleségből táplálkozó, sokirányú*

tájékozódást mutató líravilág, amelytől az experimentáló jelleg sem idegen. Az egyes recenziókban persze máshová kerülnek a hangsúlyok; némelyek például kiemelik költészetének posztmodern jegyeit, mások viszont ezt kevésbé ítélik fontosnak. Hogyan viszonyul a kritikához, miként fogadja az olvasói visszajelzéseket?

– Minden íróember autodidakta. Én többszörösen az vagyok. Annak idején, huszonéves koromban (más költők ennyi idősen már rég meghaltak), amikor rádöbbsentem elpusztítható voltomra, s eljöttek a kétségbeejtő szerelmek is, szóval, amikor eldöntöttem, hogy írni fogok, az első dolog, amire rájöttem, az az volt, hogy milyen rettenetesen keveset tudok abból, ami irodalom,

szakma, mesterségbeli tudás. Azaz: kiderült, hogy semmit sem tudok. Mintha az égből pottyantam volna a földre, úgy ültem nemzedéktársaim, Csiki Laci, Kenéz Feri, Vári Attila mellett. Farkasék, Király Laciék már nem voltak Kolozsváron. Érték is ezért némi frusztrációk. Gyermeki botorság kellett, hogy e tapasztalatok után csak azért is elkezdjek írni. Ömlött belőlem a tinta. Égtem, de legfőképp égettem. Rájöttem, hogy bizony itt tanulni kell. Attól a pillanattól nem is érdekelt többé a biológia. Első kötetem megjelenése után ilyen-olyan kritikák jelentek meg, amiket eléggé zokon vettem. De ezzel el is múlt minden, többé nem nagyon érdeklődtem a visszhang természetéről. Amikor Szilágyi Domokos nevet adott azon a délutánon, annyit mondott csak: haver, rá se b..., te csak az írással törődj, a lehetetlenbe is vágj bele, legfennebb belepusztulsz. Tudta ő, amit tudott, mert belepusztult. Én nem, dehát hogyan is mérhetném magam öhozzá? Az olvasó sem érdekel különösebben, hisz ez az egész, amit eddig elműveltem, az én bőrömről szól, kizárólag személyes ügy. Magamat sem tudtam, hát hogyan is tudnék én bárkit, világot megváltani. Az irodalom nem is erről szól. Voltak azért csodálatos élményeim a különböző találkozásokon. Csak egyet mesélek el: valamikor a nyolcvanas években, első gyermekeknek írt könyvem megjelenésekor meghívtak Cseres Tibor szülőfalujába, Gyergyóremetére. Hatalmas tél volt, recsegett-ropogott. De akkor már este sem volt villany. Két petróleumlámpa pislálkolt a kultúrház nagytermében, vörösen izzottak a dobkályák, csak egymásnak az árnyékát láttuk. De olyan bensőséges találkozáson azóta sem voltam. Jóval elmúlt éjfél, s még mindig kérték, hogy olvassak. Na, mondja, mondja még. Aztán az-

zal vettem végét az egésznek, hogy megkértem: énekeljünk. Először halkán, aztán moderátóban, több mint egy órát énekeltem együtt a remetei székelyekkel. Olyan volt ez, mint a Kányádi-versben a fától fáig lopózkodó gyermek fütyörészése a félelem ellen. Hát ezért kell a vers, az ének. Fogságot megjárt öregek, ártatlanul bebörtönzött, kényszermunkára vitt papok és világiak mesélték, hogy az imádság mellett az ének, a vers mentette meg őket a pusztulástól. Ha másért nem, azért a gyergyóremetei éjszakáért is megérte élni.

– *Közel három évtized munkásságát bemutató válogatott versgyűjteménye (Bacchatio Transsylvania, 2002) a kisebbségi létezés szorongató gondjait, az erdélyi identitás lassú felmorzsolódását, a pusztulástudat állandósult tapasztalatát az ilhíziótlan bátorság csöndes heroizmusával, a szürkületbe takart, halovány reménység atmoszférájával állítja elénk. A determináló sorsélmény (a groteszk-tragikus kisebbségi létezés) azonban egy másfajta szemléletben, oldottabb, játékosabb partitúrában is megjelenik az ún. gyerekverseket tartalmazó kötetekben. (Mikor Csíkban járt a török, 1986, Indián a Hargitán, 1989, Pepita hangya, 1998) Az adott közeg részéről mutatózó igény (Napsugár, olvasóközönség, társadalmi megrendelés) és a belső indíttatás (kísérletező kedv, menedékkeresés, hiánypótlás) milyen módon és milyen arányban befolyásolták a gyermekversek megszületését?*

– A közeg, a társadalmi megrendelés, kísérletező kedv, hiánypótlás, mindez létezett. Valószínű azonban, hogy a gyermekhiány – feleségem korán jött, súlyos betegsége miatt – is belejátszott abba, hogy gyermekeknek, illetve szülőknek, nagyszülőknek alcímezett verseket írtam. Kenéz Ferenc barátomat idézve, én

„a világ összes romániai magyar gyermekének” írtam verseket. A nyolcvanas évek végére már a magyar helynevek beírása is tétje lett ezeknek. A *Mikor Csíkban járt a török* című kötetemben valaki megszámolta, száznál több erdélyi hely-, helységnév szerepelt. Amikor készült az *Indián a Hargitán*, hoppá, valakinek szeget ütött ez a fejébe, leszóltak főntről, hogy nem megy: a helyneveket csak románul lehet megnevezni! Ki velük a könyvből! Így aztán olyan megoldásokra kényszerültem példának okáért, hogy Sáromberke helyett Járomberkét írtam. Sáromberke létezik Marosszéken, románul Dumbravioara, de olyan falu, hogy Járomberke nincs se magyarul, se románul. De már a magyar személynevek leírása is merényletnek számított. Talán ezért kezdtem el, játszva a magyar személynevekkel, írni a *Nevedet Nevemmel* című ciklust, amit aztán a kilencvenes években el is feledtem. Az elmúlt télen tisztogatás és papírégetés közben rátaláltam néhányra, rájuk is csapott az egyik csíkszeredai kiadó, szép, színesen illusztrált könyvecské sikerült belőlük. Kénytelen leszek megkeresni a többit is, esetleg továbbírni. Hisz annyi csöppség van köröttem (Csak a Székelyföld szerkesztőségének holdudvarában az utóbbi másfél évben hat kicsi született, egyik gyönyörűbb a másikonál), hogyan tudnám a legjobban szeretni őket, ha nem verssel?

– *A magyarság peremterületén élő csángók sorsa régóta foglalkoztatja versben (Csángó bölcsődal, Töredék egy csángó eposzból, Didergés) és prózában (Gyásztól gyászig, 1994, Ordások tépte tájon, 1997) egyaránt. Ráadásul a Székelyföld mellett 2000-től a Moldvai Magyarság című folyóiratot is főszerkesztőként jegyzi. A csángó sorsot szívszorító szemléletességgel ki-*

fejező Didergés című poémájából idézek: „volt voltam / izé / lett lettem ez az / talán talán / sem nem ez / sem nem az / (...) volt voltam mogyariféle / lettem lett / sem nem ilyen / sem nem olyan / egynek es másnak az széle / (...) futnák bé Bukarest / azt mond büdös oláh / ha mond mo-

vóttal, vepszével vagy egy amazónasi indián törzs nevével is. Visszatérve a csángókra: én nem féltem őket annyira, ugyanis legtöbbjüknek, a javának, vagyis azoknak, akik annak vallják magukat, nincsen kétfőtös identitásuk. Közülük még az is, aki nem beszéli az anyanyelvét, biz-

zódik. Bizonyára jól gondolom, hogy a két nagy művészleod meghátározó módon befolyásolta az ön pályáját. Milyen ösztönzéseket kapott és mi mindent tanult tőlük?

– Kettejük mellett szinte felsorolhatnám az egész magyar költők táráat, de a világirodalomból is so-

1989. december 22., Csíkszereda

csok bozgor / futnák ki Budapest / hol hát lenne haza / (...) hol volna hát hazám / talán cédrus fába / talán a tengerbe”. A versbeli identitásvesztés és hazátlanság nyilvánvalóan példázatként olvasható, és mint ha az erdélyi (székelyföldi) magyarságot is fenyegető modellt látna és érzékeltetne a csángók sorsában...

– Egyik méltató szerint ez a vers népies párja Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémájának. Ő a Nyugatra szakadtak megsemmisülését, én a Keleten maradottakét írtam meg. S ha már erről esett szó, el kell mondanom, hogy a Nyugat sokkal több magyart emésztett el, mint Kelet. De nem egyszerűsíthető le ennyire az említett vers, hisz az identitásvesztés sokkal kozmopolitább jelenség, mintsem hinni lehet. Nálunknál nagyobbak is tünnek el a süllyesztőben. De a mai világban szinte óráról órára tűnnek el a kisépek, nyelvjárások. Tehát a csángót nyugodtan behelyettesíthetem, mondjuk, a hantival, lívvel,

ton mondja ki, hogy ő nem román. Legfennebb annyit tesz még hozzá, hogy római katolikus. Náluk tehát a vallás lett az identitásképző. A fenyegető modelltől pedig már szóltam előbb. A globalizáció áldás is lehet, de átok is.

– „Amikor verset ír az ember, / mindig más volna jó, / a szárazföld helyett a tenger, / kocsi helyett hajó. / Amikor verset ír az ember, / nem írni volna jó” – olvassuk József Attila *Töredékeiben*. *Máshelyütt prózai vallomásként ugyanő írja a következőt: „Amikor verset írok, nem költészetet akarok csinálni, hanem meg akarok szabadulni attól, ami szorongat.” A Forrás 2002. július–augusztusi számában megjelent Ferenczopus (Hiányaimnak összege) a vers mibenlétét sejtetve-megragadva, a költői létforma már-már kibeszélhetetlen kínjait artikulálva úgy szól egy Nagy Lászlóval remélt találkozás elmaradásáról, hogy a „versben bujdosó” példakép mellett József Attila alakja és költészete is földé-*

rolhatnék (hirtelen Lorcát, Apollinaire-t, Arghezit, Nichita Stanescut, Jeszenyint említem), azokat, akik hatottak rám, akiktől tanultam. De visszatérve a kérdés lényegére, sok minden mellett József Attilával és Nagy Lászlóval kapcsolatban egy dolgot kiemelnék, amivel nagyon meghatározottak, tanítottak, s ez pedig nem más, mint a metafora fontossága és tisztelete. Véleményem szerint metafora nélkül nincs igaz költészet. Az átkosban nem is lehetett szerintem enélkül gondolkodni. Ana Bladianának van egy tanulmánya, amely azt mondja ki, hogy a diktatúrát csak a metafora által lehetett túlélni, mi több, kimondani. Legalábbis annak, aki még élni akart. Aki nem, az felgyújtotta vagy megöngyilkolta magát.

– A Hiányaimnak összege – *kartikus és eszméltető jellege miatt – számomra az utóbbi tíz év egyik legnagyobb élménye. Hamisítatlan misztériumvers, amely úgy avat be a lírai személyiség privát világába és*

a költői teremtés titkaiba, hogy eközben – nyűszítő és rendre elhazudott félelmeinket, kishitűségeinket is tudatosítva – mélyebb létfilozófiai tanulságokkal is szolgál. Ráadásul mintha a versről szóló tudásunkat, illetve a vers tudásáról szóló eddigi ismereteinket is izgalmasan újszerű összefüggésekbe helyezné. Verseket elsősorban ma is azért írunk és olvasunk, mert az emberi fajhoz tartozunk, de – amint a Hiányaimnak összege is példázza – a vers tudása szükségszerűen túl is mutat a versíró tudásán. A magamfajta „holt költő” ezt a többlétezőt az alkotás közbeni révületszerű, kegyelemteljes állapottal és a nyelv omnipotens jellegével hozza kapcsolatba. Kérem, erősítsen vagy cáfoljon meg ebbéli vélekedésemben...!

– Ezt az írást legjobban lenne ide másolni. Egy-két embert kivéve, az anyaországban úgysem ismerik, talán még a Nagy László-rokonok, illetve az ő büvöletében élők sem.

– „Mert a vers mámor is, a vers öröm is, a vers boldogság is. Kellene legyen. / Fékezhetetlen, önpusztító körtánca a gyönyörűségnek. Halálatáncoltató / pirosa a szerelemnek, az elragadtatásnak” – mondja a Hiányaimnak összege. Óhatatlanul Kányádi Sándor híres zseléki tézise jut eszünkbe: „A vers állandó hiányérzetünk ébrentartója”. Ugyankor Szilágyi Domokos heveny hiányérzetekből táplálkozó, jelenlét- és emlékezetvesztéssel perlekedő versének (Ballada éjjel) emlékezetes sorai is földéződnek bennünk: „...Merre sodor / az idő? eljutok oda, ahol / az anyag létformája a mosoly?”. És miközben a Kányádihoz és Szilágyihoz fűződő viszonyáról és személyes élményeiről akarom kérdezni, a hiányleltár kapcsán újfent József Attila kínálja magát: „Ami hiányzik a világból, azt az ember önmagában kell, hogy megteremtse, mert máskülönben elpusztul”. Mint-

ha a Kényszerleszállás költőjének nagyszabású létkísérlete is ezt a lényegi üzenetet hordozná...

– Porból lettünk és a hiányainkból élünk, mint az adomabéli szatócs. Valóban így van, amint a József Attila-idézetben megfogalmazódik. Az ember önmagában próbálja megteremteti azt, ami hiányzik. Már amit meg tud teremteni. Itt van mindjárt a szabadság kérdése. Kívülálló vagy messziről jött valaki úgy gondolhatta, úgy hihette, hogy a diktatúra éveiben – na jó, a kilencvenes években is némiképp – itt Erdélyben én nem voltam szabad. Fizikai értelemben véve, életkörülményeinket nézve valóban így néz ki, hisz számlálhatatlan volt korlátainknak az összege. Például nem szabadott egy hónapban, csak két csirkét venni. Szabadságomban állt viszont, hogy vásárolok például egy kengurut, de mivel az nem volt az üzletekben, megvásároltam a két csirkét, akkor is, ha nem szerettem a húsvet. Komolyra fordítva: én a fehér papír előtt teljesen szabadnak éreztem magamat. S a koponyám mögött is szabad voltam. Engem soha nem kényszerítettek arra, hogy azt írjam, amit nem tudok, vagy nem akarok. Hangzotak el apropók bizonyos alkalmakkor ilyen-olyan ódák, himnuszok megírásáról, de mindig arra hivat-

koztam, hogy megrendelésre, ihlet nélkül nem tudok én írni. Ezért is nagyon jó dolog az ihletnek nevezett micsoda, az embert a leghetlenebb helyzetekben gyötri, illetve menti ki a bajból. Hogy a világból hiányzó halmazok sokaságából még mit tud önmagában újratemteni az alkotó, nem tudom. József Attilát épp ez a paradoxon – a hiányzó világok teljes megteremtésének a lehetetlensége – vitte a sínekre. Ebbe valóban belepusztul az ember. Ki előbb, ki utóbb. Nekem ezzel a pusztulással az a gondom – különben magát a halál gondolatát, bár biológiai értelemben meg tudom érteni, de magyarázni, elfogadni képtelen vagyok, a transzcendensben való lemerülés sem tud feloldani –, hogy alapvetően nem az egyéni, kisebb vagy nagyobb közösségek megsemmisülése tesz engem neuraszténiássá. A csehovi dramaturgia értelmében az első felvonásban felfalra akasztott puska a harmadik vagy a negyedik felvonás végén biztos, hogy el fog sülni. Köznapi nyelvre lefordítva: az emberiség annyi fegyvert, annyi mérget gyártott, hogy nincs az a valószínűség-számítás, amelyből ki ne derülne, hogy az a puska bizony el fog sülni. Hogy azok a bombák, azok a mérgek, azok a mérhetetlenül önző civilizációk végzetesen robbanni fognak.

Tamási-ünnepség Farkaslakán

Szeretném azt hinni, hogy még csak a második felvonás végén vagyunk, épp a színházi szünetben, a büfében egy whisky mellett. De lehet, hogy ez a hit is csak illúzió.

– Ferenczes István sok más kiüntetés mellett Berzsényi- és József Attila-díjas költő, aki 2005. február 14-én a Balassi Bálint-emlékkardot is megkapta. Nagy Gáspárnak a kiüntetés átadásakor elhangzott laudációjából idézek: „...a szerelem boldog-boldogtalanságában csörtet a férfi, aki légszomj-elégiákkal, nagy erdélyi havazások ködmönébe menekíti a reményt. A szabadság-reményt, a be nem teljesült szerelem-just. Bizony, mintha csak önkéntelenül is balasiss bujdosást rajzolna a hóba a poéta-kéz, de a büntetés és bűnhődés titkos mérlegén a számlát gyönyörű versekkel egyenlíti ki.” Balassi meg a többiek öröksége persze kö-

telez, de vajon az önsorsrontó és szégyenletes december 5-e ismeretében mit várhatunk, mit remélhetünk, miben bízhatunk? A papír fölé görnyedő íróként, illetve a szellem jelzőfényeit követő olvasóként realisan mit kívánhatunk magunknak és a határok fölötti magyar irodalomnak?

– Humorérzék. December 5-öt is csak azzal lehet elviselni. Csikszereda és Székelyudvarhely között a Hargitán, az országút mellett, egy sehová, illetve a sűrű rengetegbe vezető út, vagy ösvény mellé valaki kitett egy táblát: DECEMBER 5 utca. Olyan felszabadultan kacagtunk szerkesztő kollégáimmal, hogy az mindent megért. Különben megnyugtatam az anyaországiakat, akik az általunk való kifosztásuktól rettegtek, akik a nyugdíjacskáikat féltették egy évvel előbb, hogy nem özönlünk át 23 millió románnal

együtt. Tudniillik, nincs amiért. Sört, virslit, gulyást, halászelevet, jó borokat itt is ihatunk, ehetünk. A lányaink, asszonyaink is szépek, halálosan megélhetjük szerelmeinket. Meg van minden ahhoz, hogy teljes életet éljünk, akkor minek elmenni? S egyelőre még jobb a levegő. És jobb az élet. És igazabb. Jaj, nem a színvonal, hanem a metafizikai minősége miatt. A közérzetünk miatt. Erdélyben a felemelt főnek s a szeretetnek egyelőre még nagyobb a hitele. Jó itt élni. Ennyi. Az irodalomnak – a határok fölött-alatt, ilyen, azt hiszem, azért már nincs – sem kívánhatok mást, mint ezt az olyan-amilyen, csülökért való könyökléstől mentes, jobbacsának tűnő közérzetet. Áldást a bémenőre, békét a kijövőnek – amint kapuinkra írva vagyon.

Ködöböcz Gábor

FERENCZES ISTVÁN

Télikék

1.

A Hargitán meghal a Nap.
Betöltöttem a hatvanat...
Kolindál ortodox halál...
Borban a könny lefele száll...

Túl sokat mértél, Istenem.
Öledbe hajtánám fejem.
Töredék minden. Tél velem.

2.

Csak vonszolod magad,
mint megsebzett vadász
a legyőzött vadat.
Csattog a héja-gyász...

Angyal voltál? Bukott?
Gyilkos vagy áldozat?
Meg sohasem tudod.

3.

Életem végére
zsákutcába értem.
Fölnézek az égre.
Egyszer láttam kéken.

Innen nincs előre.
Csak visszaút. Térden.
Ki a temetőbe.